
Andelko
AKRAP

REGIONALNE I
NASELJSKE ZNAČAJKE
VITALNIH PROCESA U
HRVATSKOM SEOSKOM
STANOVNIŠTVU

Razumijevanje različitih značajki prirodnog kretanja stanovništva na razini Hrvatske i regionalno pretpostavlja poznavanje gospodarskih, društvenih i političkih činitelja koji su presudno utjecali na razvitak stanovništva.* Stoga pri tumačenju hrvatskih regionalnih i naseljskih osobitosti u prirodnom kretanju stanovništva valja poznavati temeljne procese i različitosti u društveno-gospodarskom razvitku koje su naslijeđene i one koje su stvarane i produbljivane tijekom 20. stoljeća. U vrijeme dominacije poljoprivrede u hrvatskom gospodarstvu, unutar Hrvatske glavni su migracijski pravci bili pretežno usmjereni prema hrvatskim krajevima bogatima plodnim tlom. Planinsko-stočarski krajevi Dalmacije, Like, Gorskog kotara te Hrvatsko zagorje i Međimurje, zbog prenapučenosti, dugo su biološki osvježavali istočnu Hrvatsku. Slavonija je neprekinuto obnavljala biološke potencijale iz siromašnih i prenapučenih krajeva. Agrarne kolonizacije i individualna preseljavanja tijekom prve polovice 20. stoljeća osjetno su utjecali na unutarnju preraspodjelu stanovništva između siromašnih agrarno prenapučenih i plodnim tlom bogatih hrvatskih područja. Općenito je migracijska komponenta osjetno utjecala na razvitak stanovništva u Hrvatskoj. Kroz drugu polovicu devetnaestog stoljeća do 1948., organiziranim kolonizacijama i individualno preseljavalo je stanovništvo iz Hrvatskog zagorja, Prigorja, Korduna, Banovine, Like, Gorskog kotara i dalmatinskog zaleđa u istočne krajeve Središnje Hrvatske, Istočnu Hrvatsku i Vojvodinu. Agrarne kolonizacije iz prenapučenih i siromašnih krajeva nisu značile samo trenutno smanjenje broja stanovnika već i sužavanje obnoviteljske osnovice emigracijskih područja te ubrzano smanjivanje prirodnog prirasta u nekada visok natalitetnim hrvatskim područjima. Dakle, pri tumačenju

* Metodologiju izdvajanja seoskih naselja i prostornih cjelina vidjeti u poglavlju Pokos, N.: Metodologija izdvajanja seoskog stanovništva, njegov raspored i popisne promjene 1953.-2001., str. 33-43.

različitosti u dinamici prirodnog kretanja nezaobilazni su ti migracijski pravci. Između dvaju svjetskih ratova izoštrene su hrvatske regionalne različitosti koje su neprekinuto produbljivane u drugoj polovici 20. stoljeća. Naime, u tom razdoblju gospodarski razvitak Hrvatske, iako spor, još više je produbio naslijeđenu neravnomjernost regionalnog razvoja. Pretjerano agrarno obilježje privrede, uz spor proces industrijalizacije, prouzročio je problem agrarne prenapučenosti. S druge strane, u tom razdoblju stvorene su pretpostavke za buduću još intenzivniju koncentraciju stanovništva u samo nekoliko hrvatskih gradova. Nakon Drugoga svjetskog rata velik su učinak na ubrzanje prirodne depopulacije na velikom prostoru pasivnih hrvatskih krajeva i nekada useljeničkih regija imale mjere gospodarske politike prema selu i poljoprivredi. Prostorna je pokretljivost stanovništva neprekinuto vodila sve istaknutijoj neravnomjernosti prostornog razmještaja stanovništva. Razvitak je stanovništva bio prepušten spontanosti. Po preuzetom sovjetskom gospodarskom modelu, sve je bilo određeno “tvorničkim dimnjacima”. Investicije su usmjeravane prvenstveno tamo gdje je već postojala temeljna gospodarska infrastruktura za podizanje velikih industrijskih kapaciteta te je ruralni egzodus bitno obilježje prostornog aspekta društveno-gospodarskog razvoja u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata. Usiljena deagrarizacija i spontan, neusmjeravan proces deruralizacije do krajnjih granica poremetio je prostornu raspodjelu stanovništva. Regionalni urbani centri nisu mogli prihvatiti u dostatnoj mjeri deagrarizirano stanovništvo iz svog gravitacijskog područja, pa su glavni migracijski tijekovi bili usmjereni u makroregionalne centre ili prema inozemstvu. Brzi populacijski rast, za hrvatske uvjete velikih gradova, Zagreba, Splita, Rijeke i Osijeka (s nešto slabijom dinamikom od šezdesetih godina) to uvjerljivo potvrđuje. Slabiju dinamiku populacijskog rasta imali su brojniji veći srednji gradovi – Slavonski Brod, Zadar, Karlovac, Pula, Šibenik, Varaždin, Vukovar, Vinkovci, Čakovec, Županja i Sisak, koji su trebali zadržati stanovništvo iz šireg gravitacijskog područja. Sveukupni razvitak malih i srednjih gradova nije mogao zadržati glavninu deagrariziranog stanovništva iz svojih gravitacijskih zona, pa je ruralni egzodus bio neizbježan.

Anđelko Akrap
**Regionalne i naseljske
 značajke vitalnih procesa u
 hrvatskom seoskom
 stanovništvu**

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.-1970.	399.748	253.937	145.811
1971.-1975.	332.582	229.039	103.543
1976.-1980.	341.242	237.471	103.771
1981.-1985.	327.376	263.558	63.818
1986.-1991.	340.569	316.947	23.622
Indeks			
1965.-1970.	100,00	100,00	
1971.-1975.	83,20	90,20	
1976.-1980.	85,36	93,52	
1981.-1985.	81,90	103,79	
1986.-1991.	85,20	124,81	

Izvor: Izračunato na temelju vitalne statistike Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske

Napomena: Broj osoba u inozemstvu na razini naselja za 1971., kao i broj živorođenih i umrlih na razini gradskih i seoskih naselja 1971.-1990. procijenio autor.

Tablica 1.

Prirodno kretanje stalnog stanovništva Republike Hrvatske 1965.-1991.

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.-1970.	161.689	80.349	81.340
1971.-1975.	158.114	80.249	77.865
1976.-1980.	181.001	86.976	94.025
1981.-1985.	189.573	109.810	79.763
1986.-1991.	193.348	143.927	49.421
Indeks			
1965.-1970.	100,00	100,00	
1971.-1975.	97,79	99,88	
1976.-1980.	111,94	108,25	
1981.-1985.	117,25	136,67	
1986.-1991.	119,58	179,13	

Tablica 2.

Prirodno kretanje stalnog gradskog stanovništva Republike Hrvatske 1965.-1991.

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.-1970.	238.059	173.588	64.471
1971.-1975.	174.468	148.790	25.678
1976.-1980.	160.241	150.495	9.746
1981.-1985.	137.803	153.748	-15.945
1986.-1991.	147.221	173.020	-25.799
Indeks			
1965.-1970.	100,00	100,00	
1971.-1975.	73,29	85,71	
1976.-1980.	67,31	86,70	
1981.-1985.	57,89	88,57	
1986.-1991.	61,84	99,67	

Tablica 3.

Prirodno kretanje stalnog seoskog stanovništva Republike Hrvatske 1965.-1991.

Andelko Akrap
**Regionalne i naseljske
 značajke vitalnih procesa u
 hrvatskom seoskom
 stanovništvu**

Tablica 4.
 Prirodno kretanje ukupnog
 stanovništva u zemlji
 Republike Hrvatske
 1965.–2000.

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.–1970.	399.748	253.937	145.811
1971.–1975.	306.064	227.100	78.964
1976.–1980.	319.214	235.465	83.749
1981.–1985.	314.809	261.070	53.739
1986.–1990.	280.502	259.709	20.793
1991.–1995.	232.700	258.881	-26.181
1996.–2000.	233.474	254.968	-21.494
Indeks			
1965.–1970.	100,00	100,00	
1971.–1975.	76,56	89,43	
1976.–1980.	79,85	92,73	
1981.–1985.	78,75	102,81	
1986.–1990.	70,17	102,27	
1991.–1995.	58,21	101,95	
1996.–2000.	58,41	100,41	

Tablica 5.
 Prirodno kretanje gradskog
 stanovništva u zemlji Republike
 Hrvatske 1965.–2000.

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.–1970.	161.689	80.349	81.340
1971.–1975.	151.966	79.693	72.273
1976.–1980.	174.896	86.258	88.638
1981.–1985.	185.027	108.874	76.153
1986.–1990.	160.529	115.682	44.847
1991.–1995.	140.419	128.636	11.783
1996.–2000.	140.301	130.228	10.073
Indeks			
1965.–1970.	100,00	100,00	
1971.–1975.	93,99	99,18	
1976.–1980.	108,17	107,35	
1981.–1985.	114,43	135,50	
1986.–1990.	99,28	143,97	
1991.–1995.	86,85	160,10	
1996.–2000.	86,77	162,08	

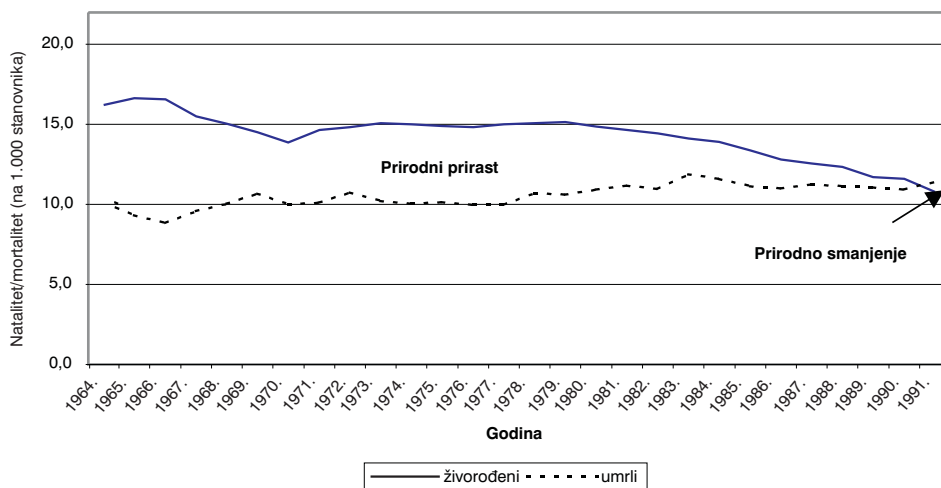
Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.-1970.	238.059	173.588	64.471
1971.-1975.	154.098	147.407	6.691
1976.-1980.	144.318	149.207	-4.889
1981.-1985.	129.782	152.196	-22.414
1986.-1990.	119.973	144.027	-24.054
1991.-1995.	92.281	128.426	-36.145
1996.-2000.	93.173	124.740	-31.567

Indeks		
1965.-1970.	100,00	100,00
1971.-1975.	64,73	84,92
1976.-1980.	60,62	85,95
1981.-1985.	54,52	87,68
1986.-1990.	50,40	82,97
1991.-1995.	38,76	73,98
1996.-2000.	39,14	71,86

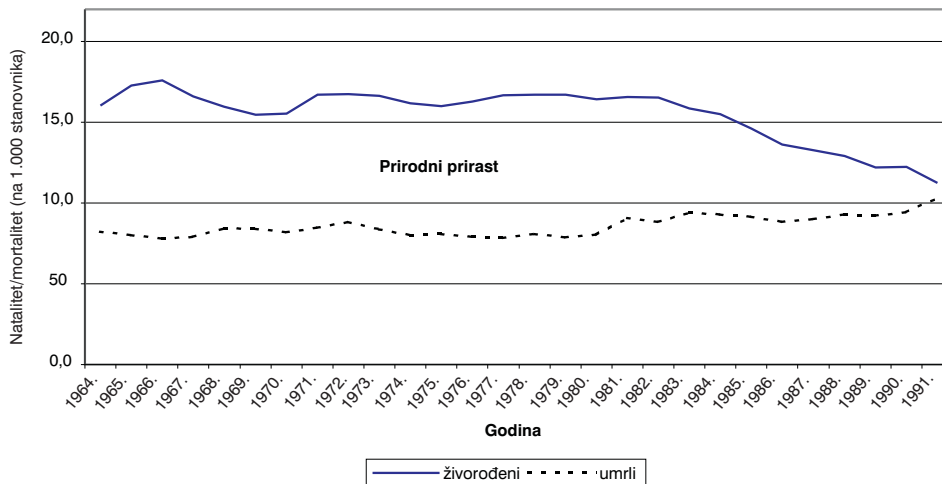
Tablica 6.
 Prirodno kretanje seoskog stanovništva u zemlji Republike Hrvatske 1965.-2000.

Grafikon 1.
 Prirodno kretanje ukupnog stalnog stanovništva Republike Hrvatske 1964.-1991.

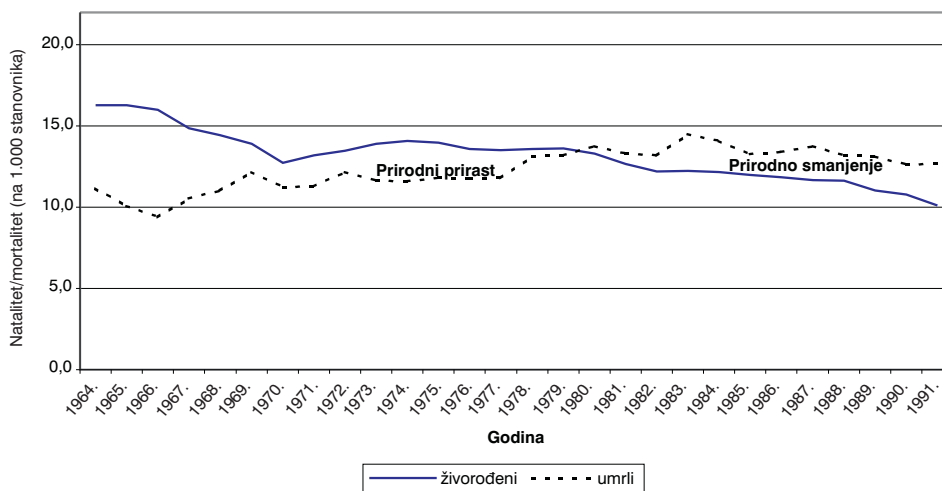
Grafikon 2.

Prirodno kretanje stalnog gradskog stanovništva Republike Hrvatske 1964.–1991.

Grafikon 3.

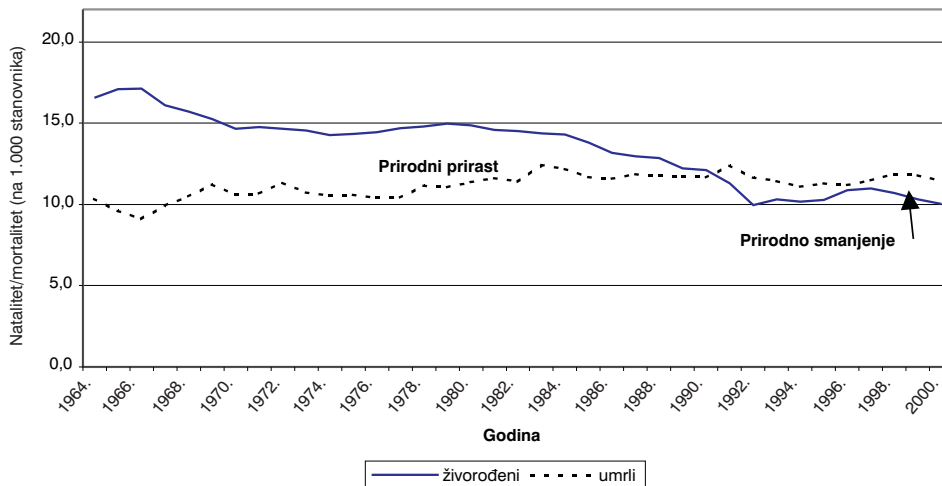
Prirodno kretanje stalnog seoskog stanovništva Republike Hrvatske 1964.–1991.

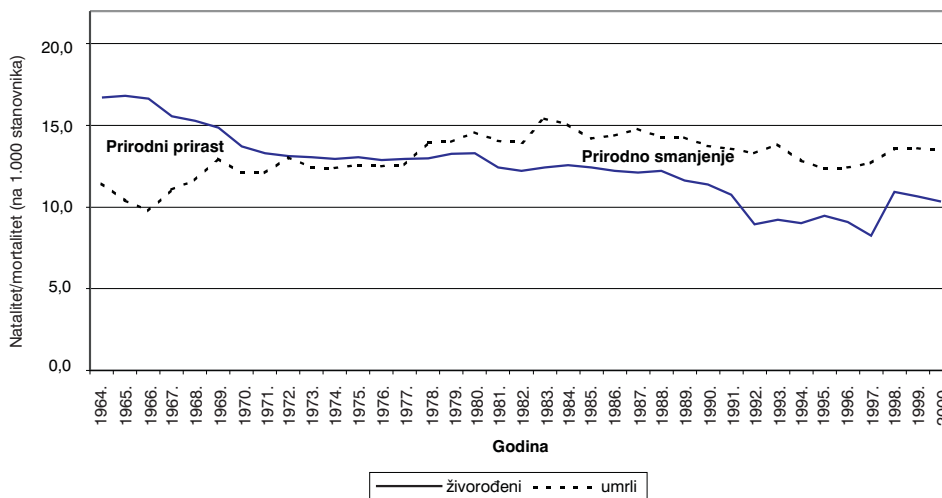
Grafikon 4.

Prirodno kretanje ukupnog stanovništva u zemlji Republike Hrvatske 1964.–2000.

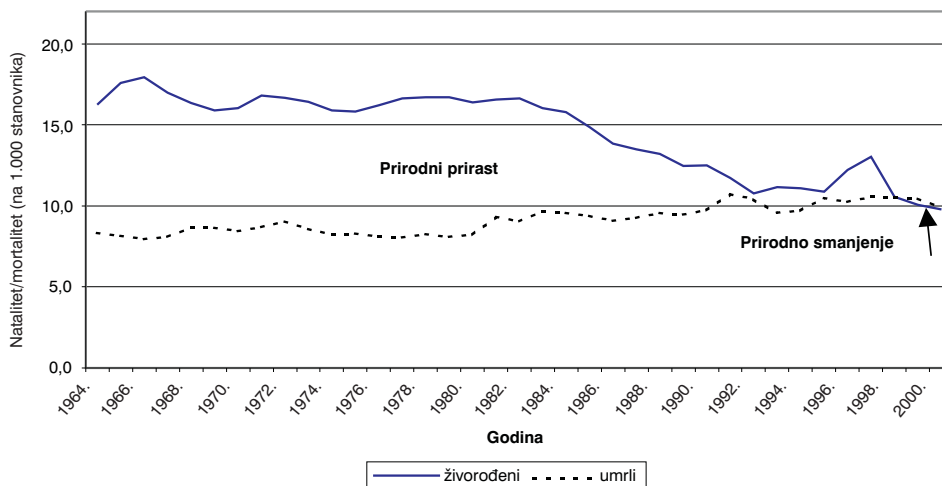
Grafikon 5.

Prirodno kretanje seoskog stanovništva u zemlji Republike Hrvatske 1964.–2000.

Grafikon 6.

Prirodno kretanje gradskog stanovništva u zemlji Republike Hrvatske 1964.–2000.

Umjesto industrijalizacije i urbanizacije s gospodarskog i demografskog motrišta optimalnog sustava regionalnih centara, dopunjujući to s upravnim i društvenim funkcijama, nastavljena je koncentracija gospodarskih i drugih funkcija i stanovništva u nekoliko hrvatskih gradova. U Hrvatskoj je jakim depopulacijskim tendencijama već od 1960-ih zahvaćeno i seosko stanovništvo uokolo gradova gdje je moguća dnevna migracija posao-mjesto stanovanja. Zbog dugogodišnjeg intenzivnog iseljavanja hrvatsko je selo od 1978. zahvaćeno prirodnom depopulacijom i progresivnim procesom demografskog starenja. Proces deruralizacije silno je utjecao na kontinuirano snižavanje prirodnog priraštaja. Napuštanjem sela, s jedne strane, ostao je prazan seoski stambeni fond, a s druge strane, stambenog prostora u gradovima nije bilo dovoljno. Zbog toga što nisu imali stanove, mladi su se teže odlučivali na brak i/ili odgađali rađanje djece. Tako su društveno-gospodarski procesi, koji vode snižavanju sklonosti k rađanju, ubrzani. Prema tome, ubrzanim i prostorno neravnomjernim i neusmjeranim procesom industrijalizacije, prostorna pokretljivost usmjerena je manjim dijelom prema nekadašnjim općinskim središtima a više prema velikim gradovima.

Uzroke ubrzanog smanjenja broja živorođenih, tranzicije u sferi nataliteta, valja sagledati i kroz utjecaj spleta raznorodnih regionalnih specifičnosti. Naime, poslijeratno kompenzacijsko razdoblje, kao opća demografska pojava poslije rata, trajalo je od 1946. do 1955., a poslije je nastavljeno snižavanje nataliteta započeto pred Drugi svjetski rat.

Tada su u fertilnu dob ulazili brojni naraštaji rođeni između dvaju svjetskih ratova pa je i demografski čimbenik utjecao na postizanje visokih stopa nataliteta. Stope nataliteta od 1955. padaju ispod 20 promila, a od 1985. ispod 14 promila. Trend snižavanja nataliteta privremeno je prekinut u sedamdesetim godinama kad je zabilježeno blago povećanje nataliteta ulaskom u fertilnu dob generacija rođenih u poslijeratnom kompenzacijskom razdoblju. Dijaagonalnim praćenjem promjena u dobno-spolnom sastavu bilo je očito da je taj blagi porast prirodnog prirasta privremen. Bolji su zdravstveni uvjeti utjecali na smanjivanje specifičnih stopa mortaliteta po dobi. Već krajem pedesetih godina opća stopa mortaliteta niža je nego pred rat i pada do kraja pedesetih godina na 10 promila i koleba na toj razini do 1977., zatim raste te u prvom petogodištu osamdesetih godina dostiže razinu iznad 11 promila. Na snižavanje opće stope mortaliteta veliki je utjecaj imao pad mortaliteta dojenčadi. Opća stopa mortaliteta u posljednje vrijeme pokazuju polaganu tendenciju porasta zbog ulaska u godine povišenih stopa smrtnosti brojnijih, neokrnjenih, naraštaja koje nadomještaju naraštaji okrnjeni izravnim i neizravnim ratnim stradanjima. Npr. naraštaji koji su imali najveće izravne demografske gubitke u Drugom svjetskom ratu rođeni su u vrijeme sniženog nataliteta tijekom Prvog svjetskog rata te su stoga malobrojniji. Kada u najstariju dob ulaze "okrnjeni" naraštaji tada se opća stopa mortaliteta snižuje i obrnuto. Međutim, osnovni utjecaj na snižavanje prirodnog prirasta ima opadajući natalitet.

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.-1970.	181.082	129.643	51.439
1971.-1975.	154.833	118.858	35.975
1976.-1980.	160.562	123.217	37.345
1981.-1985.	153.327	136.956	16.371
1986.-1991.	156.384	164.298	-7.914
Indeks			
1965.-1970.	100,0	100,0	
1971.-1975.	85,5	91,7	
1976.-1980.	88,7	95,0	
1981.-1985.	84,7	105,6	
1986.-1991.	86,4	126,7	

Tablica 7.

Prirodno kretanje ukupnog stalnog stanovništva Središnje Hrvatske 1965.-1991.

Andelko Akrap
**Regionalne i naseljske
 značajke vitalnih procesa u
 hrvatskom seoskom
 stanovništvu**

Tablica 8.

Prirodno kretanje stalnog
 gradskog stanovništva Središnje
 Hrvatske 1965.–1991.

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.–1970.	77.815	43.000	34.815
1971.–1975.	75.614	42.547	33.067
1976.–1980.	86.655	45.020	41.635
1981.–1985.	88.657	55.804	32.853
1986.–1991.	87.782	73.835	13.947
Indeks			
1965.–1970.	100,0	100,0	
1971.–1975.	97,2	98,9	
1976.–1980.	111,4	104,7	
1981.–1985.	113,9	129,8	
1986.–1991.	112,8	171,7	

Tablica 9.

Prirodno kretanje stalnog
 seoskog stanovništva Središnje
 Hrvatske 1965.–1991.

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.–1970.	103.267	86.643	16.624
1971.–1975.	79.219	76.311	2.908
1976.–1980.	73.907	78.197	-4.290
1981.–1985.	64.670	81.152	-16.482
1986.–1991.	68.602	90.463	-21.861
Indeks			
1965.–1970.	100,0	100,0	
1971.–1975.	76,7	88,1	
1976.–1980.	71,6	90,3	
1981.–1985.	62,6	93,7	
1986.–1991.	66,4	104,4	

Tablica 10.

Prirodno kretanje ukupnog
 stanovništva u zemlji Središnje
 Hrvatske 1965.–1991.

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.–1970.	181.082	129.643	51.439
1971.–1975.	141.128	117.885	23.243
1976.–1980.	150.143	122.238	27.905
1981.–1985.	147.699	135.772	11.927
1986.–1991.	152.183	162.354	-10.171
Indeks			
1965.–1970.	100,0	100,0	
1971.–1975.	77,9	90,9	
1976.–1980.	82,9	94,3	
1981.–1985.	81,6	104,7	
1986.–1991.	84,0	125,2	

Anđelko Akrap
Regionalne i naseljske značajke vitalnih procesa u hrvatskom seoskom stanovništvu

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.-1970.	77.815	43.000	34.815
1971.-1975.	72.186	42.304	29.882
1976.-1980.	83.738	44.731	39.007
1981.-1985.	86.124	55.271	30.853
1986.-1991.	86.114	73.272	12.842

Tablica 11.
 Prirodno kretanje gradskog stanovništva u zemlji Središnje Hrvatske 1965.-1991.

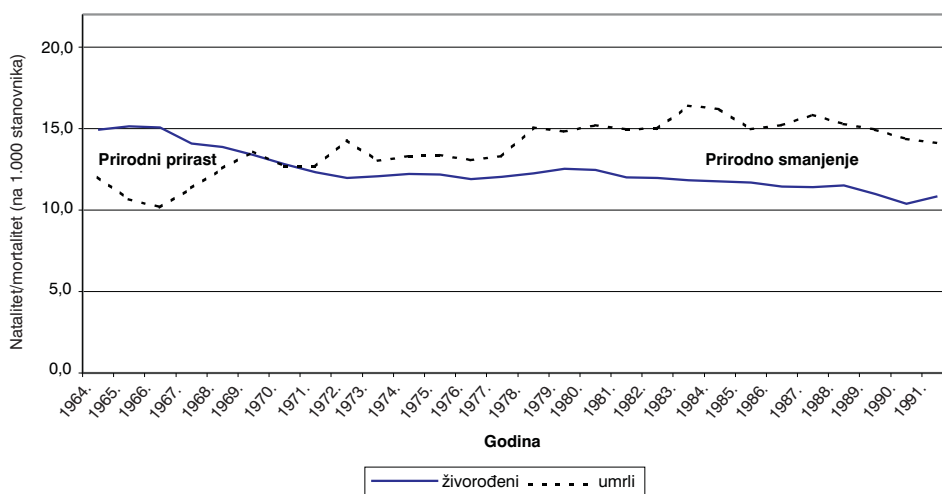
Indeks		
1965.-1970.	100,0	100,0
1971.-1975.	92,8	98,4
1976.-1980.	107,6	104,0
1981.-1985.	110,7	128,5
1986.-1991.	110,7	170,4

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.-1970.	103.267	86.643	16.624
1971.-1975.	68.942	75.581	-6.639
1976.-1980.	66.405	77.507	-11.102
1981.-1985.	61.575	80.501	-18.926
1986.-1991.	66.069	89.082	-23.013

Tablica 12.
 Prirodno kretanje seoskog stanovništva u zemlji Središnje Hrvatske 1965.-1991.

Indeks		
1965.-1970.	100,0	100,0
1971.-1975.	66,8	87,2
1976.-1980.	64,3	89,5
1981.-1985.	59,6	92,9
1986.-1991.	64,0	102,8

Grafikon 7.
 Prirodno kretanje seoskog stanovništva u zemlji Središnje Hrvatske 1964.-1991.

Predočena egzaktno-demografska istraživanja pokazuju da je u ubrzanju prirodne depopulacije seoskih naselja vrlo važnu ulogu imao odlazak na tzv. privremeni rad u inozemstvo. Naime, upravo kada su u radnu dob počeli ulaziti brojni naraštaji rođeni u poslijeratnom kompenzacijskom periodu (1947.–1955.) ne samo da se nisu otvarala nova radna mjesta, već naprotiv, potražnja za radnom snagom dodatno je smanjena. Privrednom reformom proklamirana je politika prijelaza s ekstenzivnog na intenzivni razvoj. U relativno novijoj hrvatskoj demografskoj povijesti odlazak na “privremeni” rad u inozemstvo, po kratkoročnim i dugoročnim negativnim demografskim posljedicama, bez dvojbe zauzima istaknuto mjesto. Ovaj je iseljenički val sa svojim demografskim učincima radikalizirao prije započet proces raspućivanja seoskog prostora i snižavanje sklonosti k rađanju. Ova ekonomska emigracija u razvoju hrvatskog stanovništva ima mnogo veće negativno demografsko značenje nego što bi se moglo zaključiti samo na temelju broja iseljenih. Odlazak na “privremeni” rad u inozemstvo u šezdesetim godinama dvadesetog stoljeća neprijeporno je jaki destabilizacijski čimbenik u razvoju stanovništva u Hrvatskoj. Ranija, prekomorska emigracija iz Hrvatske i europska između dva svjetska rata, uglavnom je zahvaćala nerazvijena područja dok je ova emigracija prema zemljama zapadne i sjeverozapadne Europe zahvatila gotovo čitavi prostor u Hrvatskoj. Najintenzivnije iseljavanje zahvatilo je seoska područja koja su prednjačila i u prekomorskim emigracijama od kraja devetnaestog stoljeća i dalje. To su područja Žumberka i karlovačkog Pokuplja, Dalmacije (priobalje, kontinentalna, otoci), Gorski kotar i Lika. Dakle, odlazak na privremeni rad i globalno i s različitim intenzitetom regionalno, djelovao je destabilizacijski na razvitak hrvatskog stanovništva. Domovinski rat je započeo kada su nagomilani, međusobno podupirajući, negativni demografski procesi rezultirali dobним sastavom znatno suženim u najvitalnijem, obnoviteljskom, dijelu.

Prema tome, proces ubrzanog smanjivanja naliteta ne možemo valjano protumačiti ako ne razmotrimo odlazak na tzv. privremeni rad u inozemstvo. Ne luči li se ukupno stalno stanovništvo i stanovništvo u Hrvatskoj (u zemlji), koji se javljaju u popisima 1971., 1981., 1991., često nastaje zabuna, nejasnoća, a i pogrešne demografsko-analitičke interpretacije. Dakle, analiza demografskih promjena u Hrvatskoj od 1971. koja ne vodi računa o “dvojnosti” hrvatskog stanovništva pridonosi stvaranju pogrešnih istraživačkih rezultata. Prema tada važećoj popisnoj metodologi-

ji, ukupan broj stanovnika Hrvatske u popisima 1971., 1981. i 1991. čine: osobe koje su prisutne u Hrvatskoj (u zemlji) i osobe na “privremenom” radu u inozemstvu i članovi obitelji koji s njima borave. Zbroj tih dviju kategorija stanovništva čini stalno stanovništvo. U upotrebi popisnih rezultata rijetko je isticana ta dvojnost iako je očita u publiciranim popisnim rezultatima. Istraživanje te teme potvrđuje opravdanost jasna isticanja dvojnosti hrvatskog stanovništva što se javlja od popisa 1971.

Demografske i u sklopu toga gospodarske i društvene posljedice i implikacije “dvojnosti” hrvatskoga stanovništva od popisa 1971. rijetko su, uz iznimku uskog kruga demografa, privlačile pozornost nositelja društvene i gospodarske vlasti. Sam broj, tj. udio stanovništva na privremenom radu u inozemstvu zajedno sa članovima obitelji koji tamo borave, od 5 ili 6% u ukupnom stalnom stanovništvu (stanovništvo u Hrvatskoj plus stanovništvo u inozemstvu), u popisima 1971., 1981. i 1991. samim brojem nije pokazivao razmjerno veliko značenje tog kontingenta. Na “privremeni” je rad u inozemstvo odlazilo stanovništvo u središnjoj radnoj i reproduktivnoj dobi i to baca sasvim drugačije svjetlo na taj razmjerno mali broj i udio. Iseljenički kontingent je tamo rađao, a s obzirom na svoju dob zanemarivo umirao. Istodobno su rađanja i umiranja naših “privremenih” iseljenika, kao hrvatskih državljana, upisivana u Hrvatskoj u matice rođenih i umrlih. S prvim rezultatima vitalne statistike za prethodnu godinu objavljivani su rezultati iz kojih se nije moglo razaznati da je dio živorođenih rođen u inozemstvu i da je tamo i ostao. Tek poslije godinu ili dvije publiciraju se vitalno-statistički podaci, obrađeni prema različitim obilježjima te, među ostalim, i broj živorođenih i umrlih u inozemstvu. Prema tome, kako se od popisa stanovništva 1971. godine hrvatsko stanovništvo razdvojilo na stanovništvo u Hrvatskoj i u inozemstvu, tako su se razdvojili i vitalno-statistički događaji, tj. na živorođene i umrle u Hrvatskoj i u inozemstvu. Dakle, u vrijeme kad je postojao višak radne snage u privredi zbog strukturnih promjena, uslijedio je i priljev u radnu dob brojnijih naraštaja rođenih u poslijeratnom natalitetno kompenzacijskom periodu. Dok je u Hrvatskoj rasla nezaposlenost, na europskom tržištu vladala je velika potražnja za nekvalificiranom radnom snagom. Bitno je istaknuti: na taj način je vanjskim čimbenicima ubrzan proces deagrarizacije, snažnije nego što je to moglo učiniti samo domaće gospodarstvo.

Tematika dvojnosti vitalno-statističkih događaja postaje sve istaknutija 1990-ih godina. Jer od 1991. godine Hr-

vatska je zašla u proces prirodne depopulacije i od tada ima neprekinuto, iz godine u godinu, sve veće, godišnje, prirodno smanjenje stanovništva. Neupućenost u dvojnosti hrvatske vitalne statistike razlogom je što se pozitivan prirodni prirast ukupnoga stalnog stanovništva protumačio kao obrat od prirodnog smanjenja ka prirodnom porastu. Naime, prirodni prirast ostvaren u inozemstvu 1996., 1997., 1998. natkompenzirao je prirodno smanjenje stanovništva u Hrvatskoj. Već 1999. godine prirodni prirast ostvaren u inozemstvu nije mogao kompenzirati prirodno smanjenje stanovništva u Hrvatskoj. Tako je, dakle, 1996., 1997. i 1998. godine prirodni prirast ostvaren u inozemstvu natkompenzirao prirodno smanjenje stanovništva u Hrvatskoj, te je u navedenim godinama poslije 1991. godine, Hrvatska imala za ukupno stalno stanovništvo pozitivan prirodni prirast a za stanovništvo u Hrvatskoj prirodno smanjenje.

Tablica 13.
 Prirodno kretanje ukupnog
 stalnog stanovništva južnog
 Hrvatskog primorja
 1965.–1991.

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.–1970.	82.442	38.817	43.625
1971.–1975.	69.347	35.456	33.891
1976.–1980.	70.124	38.067	32.057
1981.–1985.	66.381	41.702	24.679
1986.–1991.	71.308	50.779	20.529
Indeks			
1965.–1970.	100,0	100,0	
1971.–1975.	84,1	91,3	
1976.–1980.	85,1	98,1	
1981.–1985.	80,5	107,4	
1986.–1991.	86,5	130,8	

Tablica 14.
 Prirodno kretanje stalnog
 gradskog stanovništva južnog
 Hrvatskog primorja
 1965.–1991.

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.–1970.	30.908	11.574	19.334
1971.–1975.	32.940	11.833	21.107
1976.–1980.	38.199	13.380	24.819
1981.–1985.	38.687	17.027	21.660
1986.–1991.	41.882	22.415	19.467
Indeks			
1965.–1970.	100,0	100,0	
1971.–1975.	106,6	102,2	
1976.–1980.	123,6	115,6	
1981.–1985.	125,2	147,1	
1986.–1991.	135,5	193,7	

Anđelko Akrap
**Regionalne i naseljske
 značajke vitalnih procesa u
 hrvatskom seoskom
 stanovništvu**

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.-1970.	51.534	27.243	24.291
1971.-1975.	36.407	23.623	12.784
1976.-1980.	31.925	24.687	7.238
1981.-1985.	27.694	24.675	3.019
1986.-1991.	29.426	28.364	1.062
Indeks			
1965.-1970.	100,0	100,0	
1971.-1975.	70,6	86,7	
1976.-1980.	61,9	90,6	
1981.-1985.	53,7	90,6	
1986.-1991.	57,1	104,1	

Tablica 15.

Prirodno kretanje stalnog seoskog stanovništva južnog Hrvatskog primorja 1965.-1991.

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.-1970.	82.442	38.817	43.625
1971.-1975.	64.761	35.081	29.680
1976.-1980.	65.509	37.695	27.814
1981.-1985.	63.313	41.111	22.202
1986.-1991.	69.404	50.333	19.071
Indeks			
1965.-1970.	100,0	100,0	
1971.-1975.	78,6	90,4	
1976.-1980.	79,5	97,1	
1981.-1985.	76,8	105,9	
1986.-1991.	84,2	129,7	

Tablica 16.

Prirodno kretanje stanovništva u zemlji južnog Hrvatskog primorja 1965.-1991.

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.-1970.	30.908	11.574	19.334
1971.-1975.	32.253	11.776	20.477
1976.-1980.	37.149	13.293	23.856
1981.-1985.	37.943	16.873	21.070
1986.-1991.	41.389	22.298	19.091
Indeks			
1965.-1970.	100,0	100,0	
1971.-1975.	104,4	101,7	
1976.-1980.	120,2	114,9	
1981.-1985.	122,8	145,8	
1986.-1991.	133,9	192,7	

Tablica 17.

Prirodno kretanje stalnog gradskog stanovništva južnog Hrvatskog primorja 1965.-1991.

Andelko Akrap
Regionalne i naseljske značajke vitalnih procesa u hrvatskom seoskom stanovništvu

Tablica 18.
 Prirodno kretanje seoskog stanovništva u zemlji južnog Hrvatskog primorja 1965.–1991.

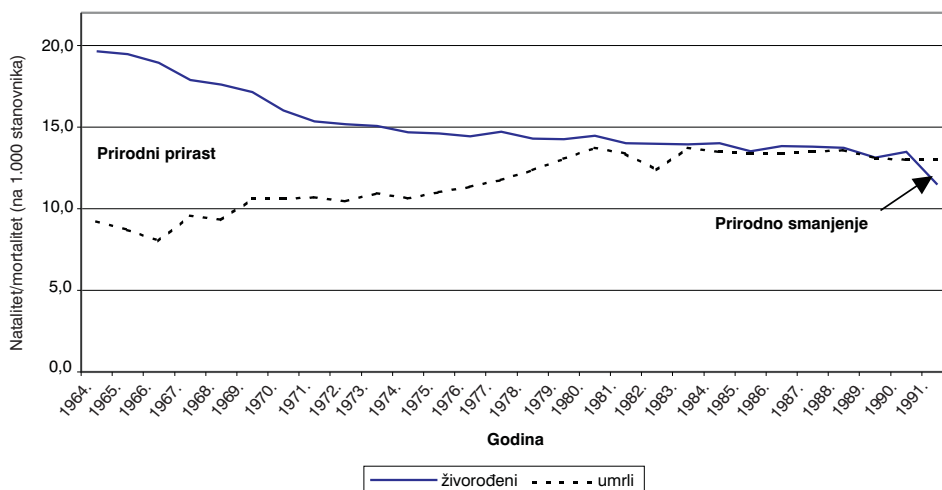
Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorođeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.–1970.	51.534	27.243	24.291
1971.–1975.	32.508	23.305	9.203
1976.–1980.	28.360	24.402	3.958
1981.–1985.	25.370	24.238	1.132
1986.–1991.	28.015	28.035	-20

Indeks		
1965.–1970.	100,0	100,0
1971.–1975.	63,1	85,5
1976.–1980.	55,0	89,6
1981.–1985.	49,2	89,0
1986.–1991.	54,4	102,9

Grafikon 8.

Prirodno kretanje seoskog stanovništva u zemlji južnog Hrvatskog primorja 1964.–1991.

Što pokazuje raščlamba vitalne statistike za ukupno stalno i stanovništvo u Hrvatskoj od 1971. godine i dalje? Ukupno stalno stanovništvo (stanovništvo u Hrvatskoj plus stanovništvo na privremenom radu) imalo je od 1971. do 1999. godine 1.712.471 živorođenih i 1.421.516 umrlih te prirodni prirast ili suvišak živorođenih za 290.955. Od ukupnoga prirodnog prirasta (290.955) u inozemstvu je ostvaren prirast od 93.731 ili od oko 32%. Čini se gotovo nevjerovatnim kako je razmjerno mali broj osoba u inozemstvu, u odnosu na broj osoba u Hrvatskoj, dao gotovo trećinu ukupnog prirodnog prirasta. Ali već je

istaknuto: “inozemci su glavninom u središnjoj vitalnoj dobi ili još uvijek u dobi kada se najviše rađa a gotovo zanemarivo umire”. Dakle, rađaju, a malo umiru. Upravo ova sažeta egzaktna činjenica pruža, općenito, podlogu za ocjenjivanje demografskog učinka iseljavanja. Od 1997. godine promijenjena je definicija ukupnog stanovništva i od tada ukupno stanovništvo Hrvatske obuhvaća sve one osobe koje imaju prebivalište u Hrvatskoj i prisutne su u zemlji, ili su odsutne iz zemlje manje od jedne godine i sve osobe koje nemaju prebivalište u Hrvatskoj, ali borave na području Hrvatske neprekidno godinu dana i duže. Isto tako se podaci o broju živorođenih odnose na svu živorođenu djecu čije majke imaju prebivalište u Hrvatskoj i nisu odsutne iz Hrvatske duže od jedne godine, kao i živorođenu djecu od majki koje nemaju prebivalište u Hrvatskoj, ali tu borave godinu i duže. Novoprihvaćena definicija ukupnoga stanovništva koja se primjenjuje od 1997. godine i u vitalnoj statistici uklanja mogućnost iskazivanja “fiktivnog” prirodnog prirasta (prirasta ostvarenog u inozemstvu).

Usporedna raščlamba prirodnog kretanja ukupnoga, gradskog i seoskog stanovništva (zbroj stanovnika u Hrvatskoj i osoba na privremenom radu s članovima obitelji koji tamo borave) i stanovništva u Hrvatskoj u tablicama i grafikonima pokazuje u kojoj je mjeri, u pojedinoj regiji, prirodni prirast ostvaren u inozemstvu kompenzirao ili natkompenzirao ukupno prirodno smanjenje koje bi nastalo samo na temelju prirodnog prirasta u Hrvatskoj. Iz usporednih se tablica i grafikona jasno uočava razlika u prirodnom kretanju između ukupnog stalnog stanovništva i stanovništva u Hrvatskoj. Promatranjem prirodnog kretanja, ukupnog stalnog stanovništva i stanovništva u Hrvatskoj i na razini pojedinih regija uočavaju se dvije situacije. Prva, kada prirodni prirast ostvaren u inozemstvu povećava ukupni (ukupnoga stalnog stanovništva) prirodni prirast, što znači da regija ima pozitivan prirodni prirast stanovništva u Hrvatskoj. Druga, kada pozitivan prirodni prirast u inozemstvu jednu ili više godina kompenzira prirodno smanjenje stanovništva u Hrvatskoj. U ovom slučaju regija ima prirodno smanjenje stanovništva u Hrvatskoj ali pozitivan prirodni prirast ukupnog stalnog stanovništva. Jasno se vide razlike između prirodnog kretanja ukupnog stalnog stanovništva i stanovništva u zemlji.

Do 1991. regije koje u svom sastavu imaju veće gradove imaju udio živorođenih u inozemstvu ispod prosjeka, što je i razumljivo jer su upravo u sedamdesetim godinama veliki hrvatski gradovi imali jak populacijski rast. Odlazak, iseljavanje, na “privremeni” rad u inozemstvo, kako

se vidi iz navedenih tablica i grafikona, zahvatio je, u prvom iseljeničkom valu, s različitim intenzitetom, osobito seoski prostor. Nakon postupnog smanjivanja važnosti stanovništva u inozemstvu s motrišta rađanja, uslijedio je rat i popratne gospodarske nedaće te novi iseljenički val. Imajući u vidu sadašnja kretanja i odgođene dugoročne demografske učinke posljednji iseljenički val, onaj poslije 1991. godine, neprekinuto će podržavati produbljivanje depopulacijskih procesa. Vitalna statistika pokazuje da je emigracijski val iz 1990-ih zahvatio gradska naselja. Razlog je tome rat i gospodarska kriza koja traje već od početka 1980-ih. Seoska su područja u toj mjeri raspučena da iz njih nema tko iseljavati jer je glavninom preostalo starije stanovništvo. Broj živorođenih u inozemstvu između 1991. i 2000. u odnosu na prethodno razdoblje (1981.-1991.) povećan je u svim regijama. Velikim porastom broja živorođenih u inozemstvu ističe se Grad Zagreb. Međutim, taj je porast najvećim dijelom rezultat pribrajanja živorođenih u inozemstvu Gradu Zagrebu od hrvatskih državljana iz Bosne i Hercegovine i onih za koje se ne zna kojem naselju u Hrvatskoj pripadaju.

Dakle, prirodni prirast ostvaren u inozemstvu uračunavan je kao da se nalazi u zemlji, što znači kao da se je podrazumijevalo da će se svi rođeni u inozemstvu i vratiti u Hrvatsku. Na taj se način stvarala, dijelom, povoljnija demografska slika, posebno onih regionalnih cjelina koje su već dugo vremena depopulacijske. Destabilizacijski čimbenici i čimbenici razvoja izražavali su se preko smanjivanja prirodnog prirasta. Iako je na razini države prirodna depopulacija nastupila 1991., taj je proces započeo već odavno na velikom hrvatskom prostoru. Od 1980. do 1990. godine prirodni je prirast bio iz godine u godinu sve manji ali pozitivan. U osamdesetim godinama u biološko-obnoviteljsku dob ulaze generacije rođene u šezdesetim godinama, tj. u vrijeme sniženog nataliteta, što je uz podupiranje demografskih i socio-ekonomskih čimbenika, vodilo daljnjem snižavanju stopa nataliteta. Poslije toga, od 1991. broj umrlih nadvisuje broj živorođenih i Hrvatska od 1991. ima neprekinuto, svake iduće godine sve veće prirodno smanjenje. Seoski su depopulacijski procesi ukupno i regionalno još više produbljeni i ubrzani tijekom 1990-ih. Jer nakon popisa stanovništva 1991. godine do 1998. razvitak se stanovništva zbivao u uvjetima ratne agresije i okupacije jednog dijela Hrvatske. U takvim uvjetima nastupili su duboki poremećaji u broju, prostornom razmještanju i sastavu stanovništva prema različitim obilježjima, kako na razini Hrvatske tako i s izraženim regionalnim različitostima.

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.-1970.	34.760	23.315	11.445
1971.-1975.	31.955	20.950	11.005
1976.-1980.	35.745	22.070	13.675
1981.-1985.	33.868	24.615	9.253
1986.-1991.	35.028	29.909	5.119
Indeks			
1965.-1970.	100,0	100,0	
1971.-1975.	91,9	89,9	
1976.-1980.	102,8	94,7	
1981.-1985.	97,4	105,6	
1986.-1991.	100,8	128,3	

Tablica 19.
 Prirodno kretanje ukupnog
 stalnog stanovništva sjevernog
 Hrvatskog primorja
 1965.-1991.

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.-1970.	21.744	10.619	11.125
1971.-1975.	21.860	10.526	11.334
1976.-1980.	25.438	11.868	13.570
1981.-1985.	25.289	13.792	11.497
1986.-1991.	25.650	17.338	8.312
Indeks			
1965.-1970.	100,0	100,0	
1971.-1975.	100,5	99,1	
1976.-1980.	117,0	111,8	
1981.-1985.	116,3	129,9	
1986.-1991.	118,0	163,3	

Tablica 20.
 Prirodno kretanje stalnog
 gradskog stanovništva
 sjevernog Hrvatskog primorja
 1965.-1991.

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.-1970.	13.016	12.696	320
1971.-1975.	10.095	10.424	-329
1976.-1980.	10.307	10.202	105
1981.-1985.	8.579	10.823	-2.244
1986.-1991.	9.378	12.571	-3.193
Indeks			
1965.-1970.	100,0	100,0	
1971.-1975.	77,6	82,1	
1976.-1980.	79,2	80,4	
1981.-1985.	65,9	85,2	
1986.-1991.	72,0	99,0	

Tablica 21.
 Prirodno kretanje stalnog
 seoskog stanovništva sjevernog
 Hrvatskog primorja
 1965.-1991.

Andelko Akrap

**Regionalne i naseljske
značajke vitalnih procesa u
hrvatskom seoskom
stanovništvu**

Tablica 22.

Prirodno kretanje ukupnog
stanovništva u zemlji
sjevernog Hrvatskog primorja
1965.–1991.

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.–1970.	34.760	23.315	11.445
1971.–1975.	31.194	20.837	10.357
1976.–1980.	35.059	21.947	13.112
1981.–1985.	33.477	24.451	9.026
1986.–1991.	34.613	29.689	4.924
Indeks			
1965.–1970.	100,0	100,0	
1971.–1975.	89,7	89,4	
1976.–1980.	100,9	94,1	
1981.–1985.	96,3	104,9	
1986.–1991.	99,6	127,3	

Tablica 23.

Prirodno kretanje gradskog
stanovništva u zemlji
sjevernog Hrvatskog primorja
1965.–1991.

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.–1970.	21.744	10.619	11.125
1971.–1975.	21.556	10.481	11.075
1976.–1980.	25.098	11.806	13.292
1981.–1985.	25.085	13.706	11.379
1986.–1991.	25.421	17.217	8.204
Indeks			
1965.–1970.	100,0	100,0	
1971.–1975.	99,1	98,7	
1976.–1980.	115,4	111,2	
1981.–1985.	115,4	129,1	
1986.–1991.	116,9	162,1	

Tablica 24.

Prirodno kretanje seoskog
stanovništva u zemlji
sjevernog Hrvatskog primorja
1965.–1991.

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.–1970.	13.016	12.696	320
1971.–1975.	9.638	10.356	-718
1976.–1980.	9.961	10.141	-180
1981.–1985.	8.392	10.745	-2.353
1986.–1991.	9.192	12.472	-3.280
Indeks			
1965.–1970.	100,0	100,0	
1971.–1975.	74,0	81,6	
1976.–1980.	76,5	79,9	
1981.–1985.	64,5	84,6	
1986.–1991.	70,6	98,2	

Anđelko Akrap
**Regionalne i naseljske
 značajke vitalnih procesa u
 hrvatskom seoskom
 stanovništvu**

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.-1970.	15.035	10.319	4.716
1971.-1975.	9.772	8.980	792
1976.-1980.	9.012	9.395	-383
1981.-1985.	8.540	10.531	-1.991
1986.-1991.	8.603	11.871	-3.268
Indeks			
1965.-1970.	100,0	100,0	
1971.-1975.	65,0	87,0	
1976.-1980.	59,9	91,0	
1981.-1985.	56,8	102,1	
1986.-1991.	57,2	115,0	

Tablica 25.
 Prirodno kretanje ukupnog
 stalnog stanovništva Gorske
 Hrvatske 1965.-1991.

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.-1970.	2.334	1.149	1.185
1971.-1975.	2.546	1.526	1.020
1976.-1980.	2.863	1.921	942
1981.-1985.	3.271	2.375	896
1986.-1991.	3.383	2.848	535
Indeks			
1965.-1970.	100,0	100,0	
1971.-1975.	109,1	132,8	
1976.-1980.	122,7	167,2	
1981.-1985.	140,1	206,7	
1986.-1991.	144,9	247,9	

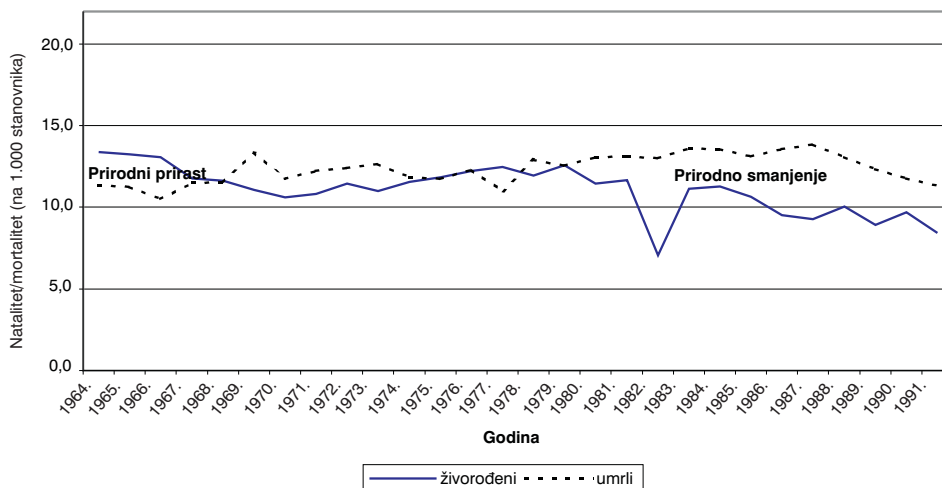
Tablica 26.
 Prirodno kretanje stalnog
 gradskog stanovništva Gorske
 Hrvatske 1965.-1991.

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.-1970.	12.701	9.170	3.531
1971.-1975.	7.226	7.454	-228
1976.-1980.	6.149	7.474	-1.325
1981.-1985.	5.269	8.156	-2.887
1986.-1991.	5.220	9.023	-3.803
Indeks			
1965.-1970.	100,0	100,0	
1971.-1975.	56,9	81,3	
1976.-1980.	48,4	81,5	
1981.-1985.	41,5	88,9	
1986.-1991.	41,1	98,4	

Tablica 27.
 Prirodno kretanje stalnog
 seoskog stanovništva Gorske
 Hrvatske 1965.-1991.

Grafikon 9.

Prirodno kretanje seoskog stanovništva u zemlji sjevernog Hrvatskog primorja 1964.–1991.

Tablica 28.
Prirodno kretanje ukupnog stanovništva u zemlji Gorske Hrvatske 1965.–1991.

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.–1970.	15.035	10.319	4.716
1971.–1975.	8.830	8.872	-42
1976.–1980.	8.228	9.276	-1.048
1981.–1985.	8.142	10.431	-2.289
1986.–1991.	8.367	11.752	-3.385
Indeks			
1965.–1970.	100,0	100,0	
1971.–1975.	58,7	86,0	
1976.–1980.	54,7	89,9	
1981.–1985.	54,2	101,1	
1986.–1991.	55,7	113,9	

Tablica 29.
Prirodno kretanje gradskog stanovništva u zemlji Gorske Hrvatske 1965.–1991.

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.–1970.	2.334	1.149	1.185
1971.–1975.	2.122	1.398	724
1976.–1980.	2.530	1.756	774
1981.–1985.	3.192	2.355	837
1986.–1991.	3.355	2.837	518
Indeks			
1965.–1970.	100,0	100,0	
1971.–1975.	90,9	121,7	
1976.–1980.	108,4	152,8	
1981.–1985.	136,8	205,0	
1986.–1991.	143,7	246,9	

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.-1970.	12.701	9.170	3.531
1971.-1975.	6.708	7.474	-766
1976.-1980.	5.698	7.520	-1.822
1981.-1985.	4.950	8.076	-3.126
1986.-1991.	5.012	8.915	-3.903

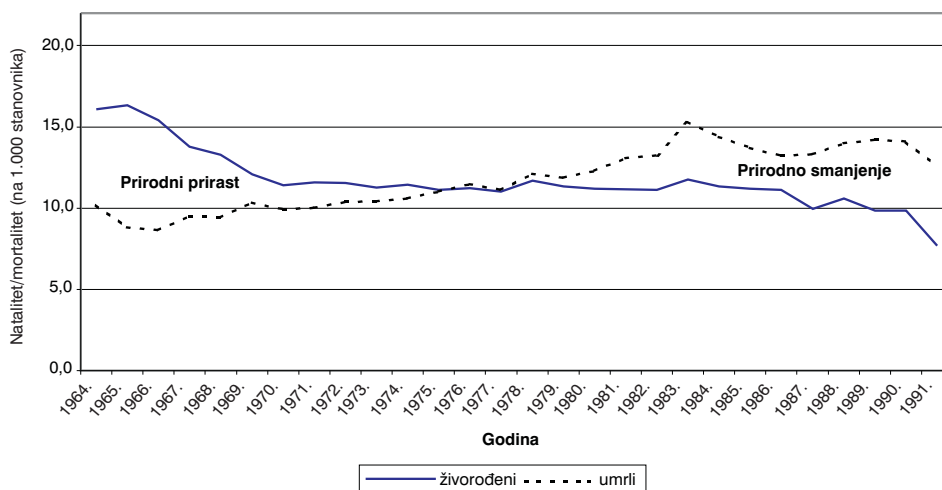

Indeks		
1965.-1970.	100,0	100,0
1971.-1975.	52,8	81,5
1976.-1980.	44,9	82,0
1981.-1985.	39,0	88,1
1986.-1991.	39,5	97,2

Anđelko Akrap
Regionalne i naseljske značajke vitalnih procesa u hrvatskom seoskom stanovništvu

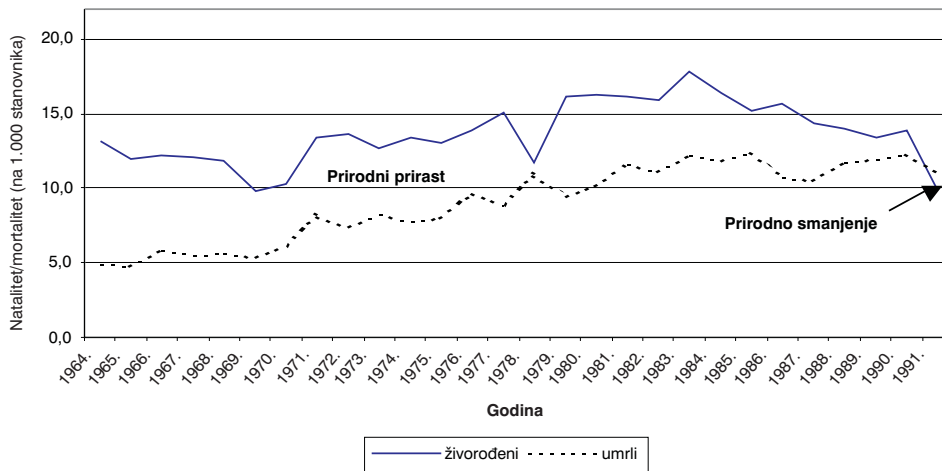
Tablica 30.
 Prirodno kretanje seoskog stanovništva u zemlji Gorske Hrvatske 1965.-1991.

Grafikon 10.
 Prirodno kretanje ukupnog stalnog stanovništva Gorske Hrvatske 1964.-1991.

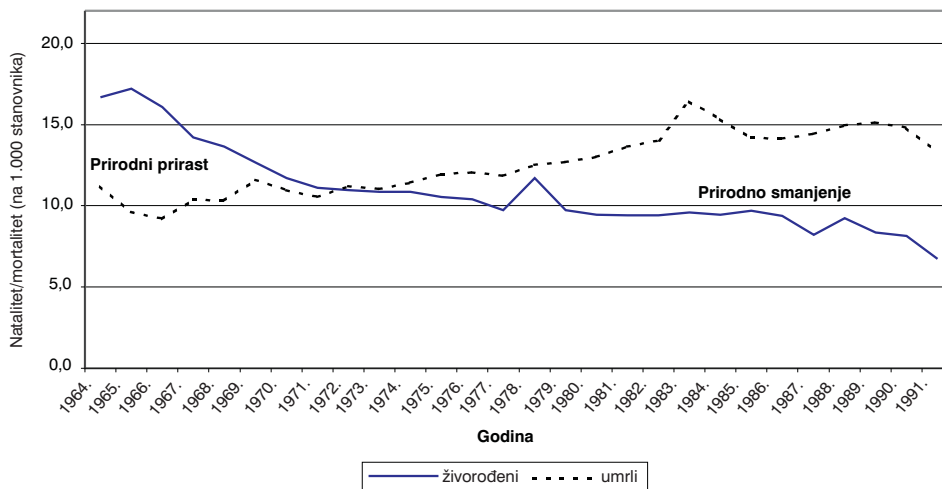
Grafikon 11.

Prirodno kretanje stalnog gradskog stanovništva Gorske Hrvatske 1964.–1991.

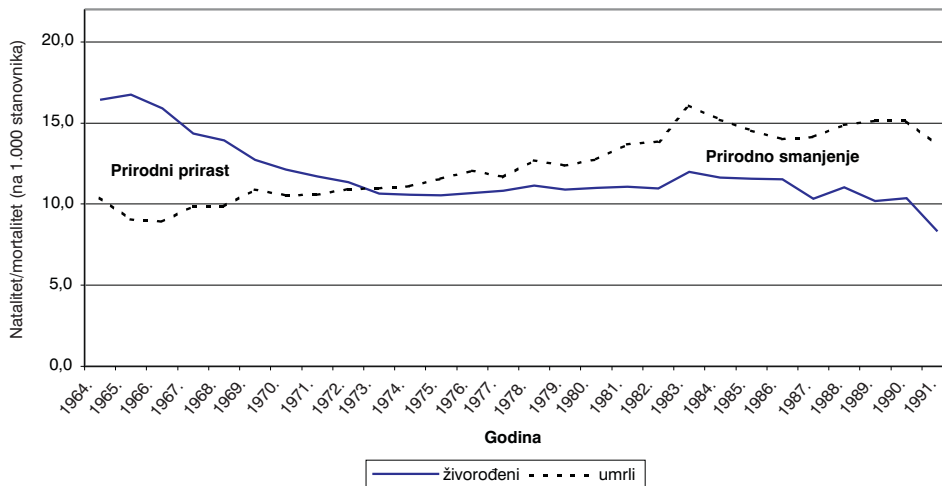
Grafikon 12.

Prirodno kretanje stalnog seoskog stanovništva Gorske Hrvatske 1964.–1991.

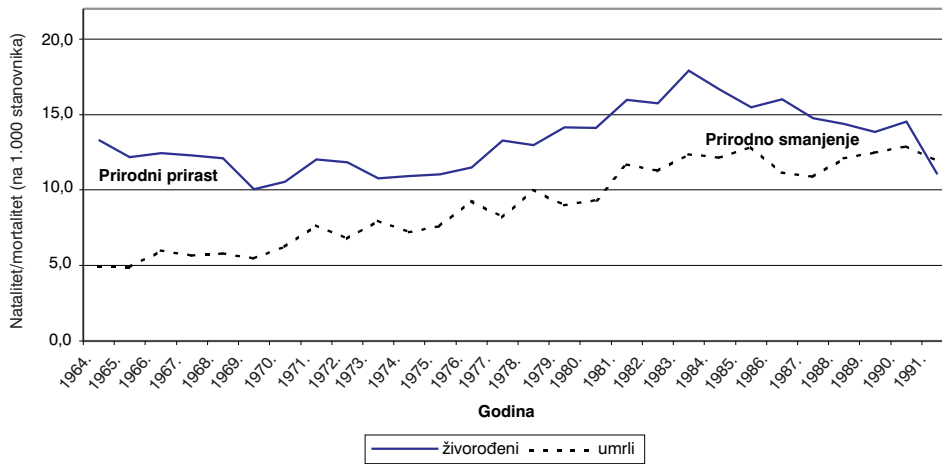
Grafikon 13.

Prirodno kretanje ukupnog stanovništva u zemlji Gorske Hrvatske 1964.–1991.

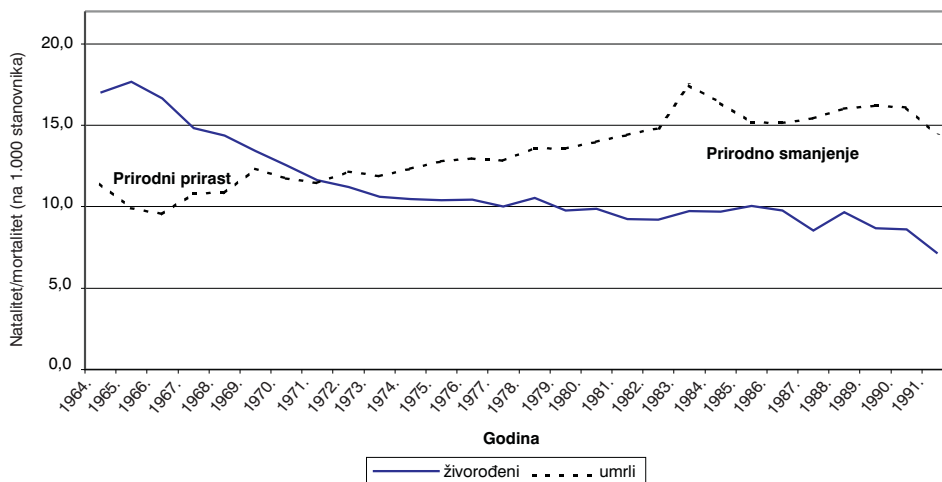
Grafikon 14.

Prirodno kretanje gradskog stanovništva u zemlji Gorske Hrvatske 1964.–1991.

Grafikon 15.

Prirodno kretanje seoskog stanovništva u zemlji Gorske Hrvatske 1964.–1991.

Tablica 31.
Prirodno kretanje ukupnog
stalnog stanovništva Istočne
Hrvatske 1965.–1991.

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.–1970.	86.429	51.843	34.586
1971.–1975.	66.675	44.795	21.880
1976.–1980.	65.799	44.722	21.077
1981.–1985.	65.260	49.754	15.506
1986.–1991.	69.246	60.090	9.156
Indeks			
1965.–1970.	100,0	100,0	
1971.–1975.	77,1	86,4	
1976.–1980.	76,1	86,3	
1981.–1985.	75,5	96,0	
1986.–1991.	80,1	115,9	

Tablica 32.
Prirodno kretanje stalnog
gradskog stanovništva Istočne
Hrvatske 1965.–1991.

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.–1970.	28.888	14.007	14.881
1971.–1975.	25.154	13.817	11.337
1976.–1980.	27.846	14.787	13.059
1981.–1985.	33.669	20.812	12.857
1986.–1991.	34.651	27.491	7.160
Indeks			
1965.–1970.	100,0	100,0	
1971.–1975.	87,1	98,6	
1976.–1980.	96,4	105,6	
1981.–1985.	116,6	148,6	
1986.–1991.	119,9	196,3	

Anđelko Akrap
**Regionalne i naseljske
 značajke vitalnih procesa u
 hrvatskom seoskom
 stanovništvu**

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.-1970.	57.541	37.836	19.705
1971.-1975.	41.521	30.978	10.543
1976.-1980.	37.953	29.935	8.018
1981.-1985.	31.591	28.942	2.649
1986.-1991.	34.595	32.599	1.996

Indeks		
1965.-1970.	100,0	100,0
1971.-1975.	72,2	81,9
1976.-1980.	66,0	79,1
1981.-1985.	54,9	76,5
1986.-1991.	60,1	86,2

Tablica 33.
 Prirodno kretanje stalnog
 seoskog stanovništva Istočne
 Hrvatske 1965.-1991.

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.-1970.	86.429	51.843	34.586
1971.-1975.	60.151	44.425	15.726
1976.-1980.	60.275	44.309	15.966
1981.-1985.	62.178	49.305	12.873
1986.-1991.	66.753	59.476	7.277

Indeks		
1965.-1970.	100,0	100,0
1971.-1975.	69,6	85,7
1976.-1980.	69,7	85,5
1981.-1985.	71,9	95,1
1986.-1991.	77,2	114,7

Tablica 34.
 Prirodno kretanje ukupnog
 stanovništva u zemlji Istočne
 Hrvatske 1965.-1991.

Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.-1970.	28.888	14.007	14.881
1971.-1975.	23.849	13.734	10.115
1976.-1980.	26.381	14.672	11.709
1981.-1985.	32.683	20.669	12.014
1986.-1991.	33.890	27.215	6.675

Indeks		
1965.-1970.	100,0	100,0
1971.-1975.	82,6	98,1
1976.-1980.	91,3	104,7
1981.-1985.	113,1	147,6
1986.-1991.	117,3	194,3

Tablica 35.
 Prirodno kretanje gradskog
 stanovništva u zemlji Istočne
 Hrvatske 1965.-1991.

Andelko Akrap
**Regionalne i naseljske
 značajke vitalnih procesa u
 hrvatskom seoskom
 stanovništvu**

Tablica 36.
 Prirodno kretanje seoskog
 stanovništva u zemlji Istočne
 Hrvatske 1965.–1991.

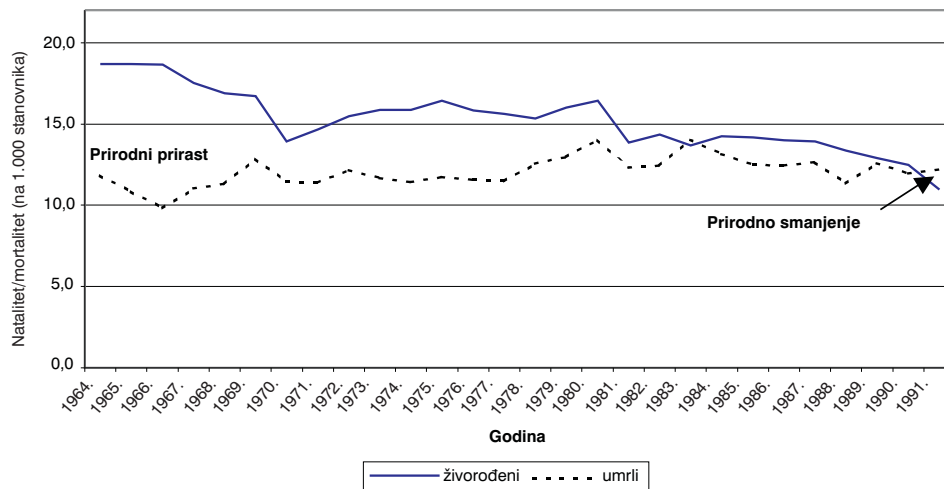
Razdoblje	UKUPAN BROJ		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.–1970.	57.541	37.836	19.705
1971.–1975.	36.302	30.691	5.611
1976.–1980.	33.894	29.637	4.257
1981.–1985.	29.495	28.636	859
1986.–1991.	32.863	32.261	602

Indeks		
1965.–1970.	100,0	100,0
1971.–1975.	63,1	81,1
1976.–1980.	58,9	78,3
1981.–1985.	51,3	75,7
1986.–1991.	57,1	85,3

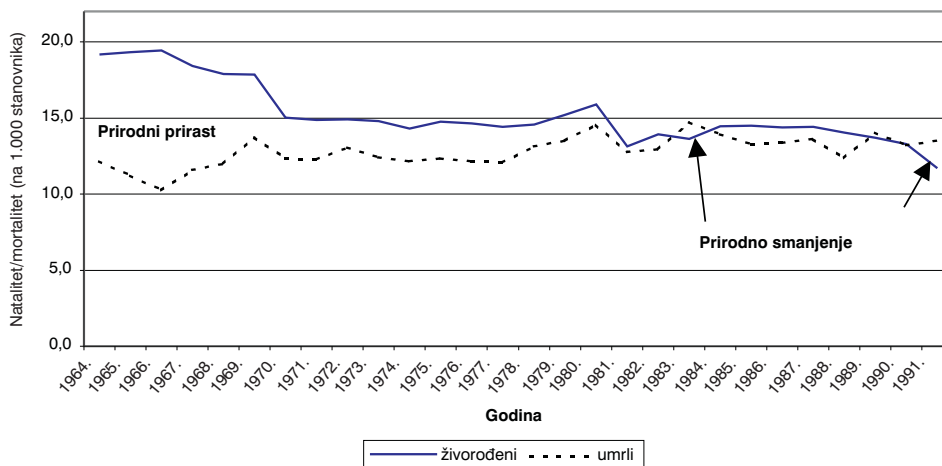
Grafikon 16.

Prirodno kretanje stalnog seoskog stanovništva Istočne Hrvatske 1964.–1991.

Grafikon 17.

Prirodno kretanje seoskog stanovništva u zemlji Istočne Hrvatske 1964.–1991.

Konačno, za raspučivanje hrvatskog sela u drugoj polovici 20. stoljeća treba istaknuti kao jedan od važnih razloga nepostojanje politike prostornog razvoja, koje nema ni danas. Iseljalo je ponajprije seosko stanovništvo a od 1980-ih iseljava gradsko stanovništvo. Tijekom 20. stoljeća iseljavanje iz Hrvatske prema preoceanskim i zapadnoeuropskim zemljama bivalo je kad slabije kad jače ali nije prestajalo. U drugoj polovici 20. stoljeća ističu se dva jaka iseljenička vala: prvi je nastao zapošljavanjem u inozemstvu osobito u 1960-im, koji se češće javlja pod nazivom “odlazak na privremeni rad u inozemstvo”, i drugi, najnoviji, od početka 1990-ih godina koji se do danas nastavlja. Iseljavanje je, kako su demografsko-analitička razmatranja pokazala, vrlo jak destabilizacijski činitelj u razvoju stanovništva u Hrvatskoj. Činjenica je da Hrvatska nema oblikovan sustav regionalnih gradskih centara, koji bi zadržavali stanovništvo. Optimalna veličina gradova – regionalnih gradskih središta ovisi o brojnim čimbenicima, a s demografskog gledišta svakako je važno da grad svojom veličinom, tj. gospodarskom i društvenom infrastrukturom, zadrži stanovništvo određenog područja. Velika prepreka ravnomjernijem razmještanju stanovništva, čija je neravnomjernost produbljivana već od prvih početaka procesa industrijalizacije u Hrvatskoj s kraja 19. stoljeća, je vrlo loša prometna infrastruktura. Sve dok se ne omogući dobra prometna povezanost danas nerazvijenih i depopulacijskih prostora Republike Hrvatske s gradovima koji imaju suvremenu društvenu infrastrukturu, iseljavanja se neće zaustaviti, bez obzira na mogućnosti zapošljavanja.

Sažimanjem temeljnih značajki prirodnog kretanja od 1964. do 2000. valja istaknuti da ono neprijeporno vodi k biološkom izumiranju velike većine hrvatskog prostora. Već do šezdesetih godina gospodarski razvoj, bez jasno koncipirane politike regionalnog razvoja, potaknuo je jak priljev stanovništva prvenstveno u Zagreb, Split, Rijeku i dio priobalja. Tada za ostanak u manje razvijenim hrvatskim područjima nije bilo dovoljno samo zaposlenje već i dostupnost zajedničke potrošnje (zdravstvena zaštita, odgojno-obrazovne ustanove, stambeno-higijenski uvjeti, informacijsko-komunikacijske veze). Gdje se pružala mogućnost zaposlenja u nepoljoprivrednim zanimanjima nisu usporedno riješavani drugi temeljni preduvjeti za zaustavljanje iseljavanja iz velikih regionalnih cjelina. Važan preduvjet u zadržavanju stanovništva u široj regionalnoj cjelini je dobra mreža regionalnih i lokalnih komunikacija s gradovima u kojima se mogu zadovoljiti potrebe za školovanjem, zdravstvom, i nizom uslužnih djelatnosti. Ti su problemi ostali neriješeni do danas i s malim izgledima da će biti riješeni u skoroj budućnosti. Sve dok se ne riješi problem suvislog, gospodarski i nacionalno strateški utemeljenog regionalnog sustava gradskih centara koji će svojim gospodarskim i društvenim sadržajima zadržati postojeće ali i privući novo stanovništvo, namjera poticanja ravnomjernijeg razmješataja stanovništva u prostoru ostaje bez realnog temelja. Strani i domaći privatni kapital traži što veću zaradu i rijetko ima interesa ulagati velika sredstva za rješavanje infrastrukturnih problema manje razvijenih hrvatskih područja. Tu je nezamjenljiva uloga države. Stanje današnjeg izrazito neravnomjernog prostornog razmješataja stanovništva rezultat je višestoljetnog utjecaja mnogobrojnih demografskih, gospodarskih, političkih i drugih čimbenika. Prostorni razmještaj hrvatskog stanovništva nije moguće razumjeti bez povijesne retrospektive društveno-gospodarskog razvoja. Rezultat svih tih gibanja u prostoru nosi negativne i dugoročno pogubne posljedice za ukupni razvitak Hrvatske. Brojni činitelji koji utječu na prostorni razmještaj stanovništva idu i dalje u pravcu još izrazitijih demografskih disproporcija. Mjesta koncentracije stanovništva su tri velika hrvatska grada, Zagreb, Split i Rijeka. Osijek, iako u hrvatskim razmjerima veliki grad, od šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća postupno gubi populacijsku i gospodarsku dinamiku u odnosu na tri velika hrvatska grada. Od 1991. i veliki hrvatski gradovi gube stanovništvo kao posljedicu iseljavanja i prirodne depopulacije. Izuzetak je još hrvatski jug.

Domaće gospodarstvo gotovo u čitavom analiziranom razdoblju nije moglo osigurati dostatnu zaposlenost, zbog

čega su iseljavanja iz Hrvatske postala gotovo stožerno obilježje hrvatskog stanovništva. Regionalna slika u Hrvatskoj pokazuje veliku disproporciju među faktorima razvoja unutar regija i među regijama. Regionalna je komponenta razvoja bila marginalna što vrlo uvjerljivo pokazuje i prirodno kretanje stanovništva, seoskog od 1960-ih i gradskog stanovništva od početka 1990-ih i vrlo izoštrene regionalne razlike.

LITERATURA

- Akrap, A., Gelo, J. (1998.), Demografske i druge implikacije migracijskih tokova između Bosne i Hercegovine i Hrvatske. *Motrišta* br. 8, Mostar: Matica hrvatska.
- Akrap, A., Gelo, J., Grizelj, M. (1999.), Broj prisutnog stanovništva Republike Hrvatske i županija po dobi i spolu od popisa stanovništva 1991. do 1998. godine. *Društvena istraživanja*, br. 5-6, Zagreb.
- Akrap, A. (1998.), Saldo migracija Republike Hrvatske i županija 1971.-1981. i 1981.-1991. za ukupno stanovništvo i stanovništvo u zemlji, u: Lajić, I. /uredio/, *Migracije u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
- Akrap, A. (1999.), Vitalna statistika i različitost depopulacijskih procesa u Hrvatskoj i županijama. *Društvena istraživanja*, br. 5-6, Zagreb.
- Bićanić, R. (1940.), *Agrarna prenapučenost*. Zagreb: Gospodarska sloga.
- Čaldarović, O. (1999.), Razvojni ciljevi i naslijeđena ograničenja hrvatskih srednjih gradova. *Društvena istraživanja* 8 (39), Zagreb.
- Frangeš, O. (1942.), K problemu prenapučenosti u Hrvatskoj. *Ekonomist*, br. 1-2; 3-4, Zagreb.
- Friganović, M. (1992.), Promjene u dinamici stanovništva Hrvatske 1981.-1991. kao funkcija urbanizacije. *Geografski glasnik*, Vol. 54, 1-176.
- Friganović, M. (1992.), Stanovništvo i naseljenost Republike Hrvatske. *Geografski horizont*, br. 2, Zagreb.
- Gelo, J. (1997.), *Demografske promjene u Hrvatskoj u razdoblju od 1780. do 1981. godine*. Zagreb: Globus.
- Horvat, V. (1942.), *Suvremene nutarnje seobe i kretanja Hrvata, Posljedica dinamike društvenih procesa*. Zagreb.
- Maticka, M. (1990.), *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945.-1948.* Zagreb: Školska knjiga, Stvarnost.
- Nejašmić, I. (1998.), Migracijski saldo stanovništva seoskih naselja Hrvatske 1961.-1981. *Migracijske teme*, br. 3, Zagreb.
- Njegač, D. (1995.), Oblici prostorne mobilnosti stanovništva Hrvatskog zagorja. *Geografski glasnik*, br. 57, Zagreb.
- Oliveira-Roca, M. (1987.), Migracija selo-grad i društveni razvoj. *Revija za sociologiju*, br. 1-2, Zagreb.
- Pokos, N. (1999.), Procjena broja iseljenih stanovnika Republike Hrvatske od popisa stanovništva 1991. do 30. lipnja 1998. godine. *Društvena istraživanja*, br. 5-6, Zagreb.
- Puljiz, V. (1992.), Hrvatsko selo: bilanca i perspektiva. *Sociologija sela*, br. 1-2, Zagreb.
- Rogić, I. (1999.), Razvojni horizont glavnih aktera u srednjim hrvatskim gradovima. *Društvena istraživanja* 8 (39), Zagreb.

- Stipetić, V. (1954.), Agrarna reforma i kolonizacija u FNRJ godine 1945.-1948., *Rad JAZU*, knj. 300, Zagreb.
- Wertheimer-Baletić, A. (1971.), *Stanovništvo SR Hrvatske - Studije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Wertheimer-Baletić, A. (1995.), Razvoj stanovništva đakovačkog kraja i njegove dinamičke odrednice, *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 471*, Knjiga XXXIII. Društvene znanosti, Zagreb.
- Živić, D. (1999.), Promjene u dinamici i razmještaju prognaničko-izbjegličkog kontingenta u Republici Hrvatskoj od sredine 1991. do sredine 1998. godine. *Društvena istraživanja*, br. 5-6, Zagreb.